

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กับ ประวัติศาสตร์ไทย

ภรรยาพร ช่างแก้ว
ชูเกียรติ ลกุลโชคชัย

นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นิธิ เอียวศรีวงศ์

บทนำ

ภายหลังเหตุการณ์ ๑๔-๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้เกิดปรากฏการณ์อย่างใหม่ขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะในวงการประวัติศาสตร์ซึ่งก่อนหน้านี้มีสภาพค่อนข้างเงียบเหงามาตลอด และกลายเป็นวิชาที่ดูเหมือนว่ายาเทาอยู่กับที่ ขณะที่วิชาสังคมศาสตร์สาขาอื่นต่างก็ก้าวไปข้างหน้า (แม้ว่าจะก้าวไปค่อนข้างจะผิดทางก็ตาม)* บ่อยครั้งที่เดี๋ยวที่จะได้ยินถึงความน่าเบื่อหน่ายเมื่อจำต้องเข้าเรียนในห้องเรียน (สุชาติ สวัสดิ์ศรี บ่นไว้ใน “ความเงียบ”, ๒๕๑๕) ปรากฏการณ์อย่างใหม่ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า ได้เกิดสำนักทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาในเมืองไทยในระดับค่อนข้างสูง คำถามหลาย ๆ คำถามได้ถูกถามขึ้นมาโดยผู้เรียนและผู้สอนประวัติศาสตร์เอง และก็ทำให้จำเป็นต้องค้นหาคำตอบใหม่ขึ้นติดตามมา

ในช่วงปีของเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถึงเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๘ ความต้องการคำตอบใหม่ได้ทำให้เกิดงานประวัติศาสตร์ขึ้นในจำนวนที่เรียกได้ว่ามาก (อย่างน้อยในช่วงระยะ ๒ ปี ก็มีงานทางประวัติศาสตร์ออกมาในวงกว้างมากกว่าช่วงปี ๒๕๑๓-๒๕๑๖) และมีงานที่ค่อนข้างเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม แทนที่จะเก็บตัวอยู่แต่ในห้องเรียน หรือใน “กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย”, มีการตีพิมพ์งานในอดีตออกมา เช่น โฉมหน้าศักดินาไทย ของ จิตร ภูมิศักดิ์ ประวัติศาสตร์กลายเป็นเวทีถกเถียงหนึ่งของการต่อสู้ระหว่างความคิดเก่ากับความคิดใหม่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมในการต่อสู้ค่อนข้างมาก โดยฝ่ายหนึ่งมีอดีตและความชอบตามค่านิยมเก่าเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ส่วนอีกฝ่ายมีสิ่งที่เรียกว่า ความเป็นคนรุ่นใหม่และความคิดใหม่เป็นเครื่องมือ, ผู้ที่ไม่เคยมีบทบาทในแวดวงประวัติศาสตร์ เช่น คนที่มีอายุน้อยกว่าสามสิบหรือนักเรียนก็ได้ขึ้นมามีบทบาทด้วย เช่น “ว่าด้วยวิชาประวัติศาสตร์” (ฝ่ายการศึกษาศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, ข้างนอกหลักสูตร, ๒๕๑๓) บทความต่าง ๆ ของนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ไม่ว่าจะเป็นชาวนิวทรี เกษตรศิริ, พรเพ็ญ อันตรระกูล, อัจฉราพร กุมพิตสมัย ฯลฯ ถูกนำมารวมพิมพ์ในหนังสือขนาดกระเป๋าสองเล่มในปี ๒๕๑๘ และ ๒๕๑๙ (ชาวนิวทรี เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) ปรัชญาประวัติ-

ศาสตร์ และ ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย) ซึ่งก็ได้สร้างแนวทางและ “งาน” ของประวัติศาสตร์สมัยใหม่ให้กับนักเรียนประวัติศาสตร์ในยุคหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๘ อย่างมาก

ในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ นั้นเอง วงการประวัติศาสตร์ก็ได้มาถึง “คุณภาพใหม่” (แม้จะเห็นได้ไม่ชัด อย่างน้อยก็เกิด “สมาคมประวัติศาสตร์” ขึ้น) การปฏิเสธวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ในอดีตกลายเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนในแวดวงประวัติศาสตร์ยอมรับ (แม้ว่าจะมีผู้ขัดแย้งอยู่บ้างก็ตาม ก็เป็นการขัดแย้งในแง่ของข้อสรุปเท่านั้นเอง) ประวัติศาสตร์ในยุคปัจจุบัน คือตัวกุญแจไขไปสู่ปัจจุบัน และกุญแจนั้นต้องเป็นกุญแจใหญ่ (Master Key) ที่ใช้ไขประตูอดีตทั้งหมดทุกเรื่องด้วย (พรเพ็ญ อันตรระกูล “การเขียนประวัติศาสตร์ของชัย เรื่องศิลป์” ๒๕๒๓), ประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้อุดมคติแบบเก่า โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์และชาตินิยม กลายเป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธไปอย่างเด็ดขาดและคงจะไม่มีมีการกล่าวถึงอีกต่อไป การศึกษาประวัติศาสตร์ “สมัยใหม่” ได้ขยายวงกว้างออกไปอย่างมากมาย เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในทางประวัติศาสตร์ (สายชล วรรณรัตน์ วารสารธรรมศาสตร์ ๘ : ๑, ๒๕๒๒) หรือ งานทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่ม “นักรบพิชิตและเพื่อน” (วิวัฒนาการทุนนิยมไทย ๒๕๒๓) หรือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์เบื้องหลังการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, ๒๕๒๑)

* ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าจุดนี้เป็นโชคหรือโชคร้ายของวิชาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่ออเมริกาเข้ามาครอบงำการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ในประเทศไทย แต่ก็มิได้กระทบต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ไทยเลย ซึ่งก็อาจเป็นเพราะว่าการศึกษาด้านประวัติศาสตร์แบบสกุลदारราชานูปภาพสามารถรับใช้หรือมีฉันทน์ก็ได้ขัดขวางการมีอิทธิพลของอเมริกาในประเทศไทย จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในวิชาสังคมศาสตร์อื่น ๆ ล้วนแต่มีแนวโน้มในการรับเอาวิธีการศึกษาแบบอเมริกาเข้ามาทั้งนั้น เช่น ทฤษฎีนีโอ-คลาสสิก ในการศึกษาเศรษฐศาสตร์, ทฤษฎีโครงสร้าง ในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ ฯลฯ

แน่นอนเมื่อมาถึง “คุณภาพใหม่” ก็จำเป็นจะต้องเกิด “คำถามใหม่” ขึ้นมาด้วย คำถามใหม่ที่ก้าวออกมาให้เห็นในทศวรรษนั้น ก็คือ ความจริงที่ว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ “เพื่อประวัติศาสตร์” ไม่มี”, ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาทำให้อุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ (อาจเป็นกษัตริย์, ชาตินิยม, ฯลฯ), จะศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อประโยชน์อะไร สะท้อนภาพของความสับสนของปรัชญาและระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ของไทย ซึ่งเป็นอิทธิพลการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ได้มาจากชาติตะวันตกกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและอดีต และเช่นเดียวกัน เมื่อมีคำถามเกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องมีผู้ตอบคำถามทางด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ บทความทางด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ที่เด่นในทศวรรษนั้น ควรจะเป็นของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (อย่างน้อยก็ให้คำตอบบางประการต่อสถานการณ์สับสนในปัจจุบัน) อาจารย์แผนกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเสนอแนวคิดแนวการศึกษาและการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างไปจากที่เคยมีมาก่อนในวงการประวัติศาสตร์และแม้ว่าเคยมีอยู่แล้ว ก็ได้แสดงข้อวิพากษ์ออกมาอย่างชัดเจน และแสดงจุดประสงค์แห่งการทำงานออกมาอย่างแจ่มชัด เป็นที่ท้าทายแก่นักประวัติศาสตร์และผู้สนใจประวัติศาสตร์ทั่วไปให้ทำการวิพากษ์วิจารณ์งานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งก็มีผู้กระทำการบ้างแล้ว (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “สมเด็จพระกรมพระยาดำรงฯ กับสกุลประวัติศาสตร์ดำรงราชานุภาพ,” ๒๕๒๓) วิพากษ์งานของนิธิในเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต” แต่ก็เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ในด้านการใช้ข้อสรุป และการขาดความเคารพนับถืออดีต เหมือนกับที่สุลักษณ์นับถือ รวมทั้งความสามารถที่ด้อยกว่าสุลักษณ์ในการใช้ราชาศัพท์ ฯลฯ

ในบทความนี้ ผู้เขียนพยายามเข้าใจนิธิโดยผ่านสังคมช่วงที่เชื่อว่า มีอิทธิพลต่อแนวคิดในปัจจุบันของเขา และผ่านงานทางปรัชญาประวัติศาสตร์ ๒ ชิ้นของเขา คือ “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต” (๒๕๒๓) และ “ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์” (๒๕๒๓) ว่าเขามีทัศนะและวิธีการในทางประวัติศาสตร์อย่างไร ขอบกพร่องอันฉกาจของบทความบทนี้ ก็คือบทความบทนี้ไม่สามารถที่จะก้าวเข้าไปถึง

การตรวจสอบงานทางประวัติศาสตร์ของนิธิได้ ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดของผู้เขียนเอง

๑. พัฒนาการทางความคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๐๕-๒๕๑๔

“... เราพบว่า ในระยะที่เราเติบโตขึ้นมาชีวิตของเรามองดูไร้ความหมายมากขึ้น เราพบว่าสิ่งที่ข้องใจเกิดขึ้นมากมาย ช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจน ช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท ช่องว่างระหว่างความคิดของคนต่างวัย ฯลฯ ยุคสมัยของเราได้หยุดยั้งความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปไม่ไห้กล้าแข็งขึ้นตามสมควรเป็น สื่อมวลชนถอยหลังทางความคิดเห็นใหม่ ๆ และกลายเป็นทาสการโฆษณาชวนเชื่อของโลกสงครามเย็น สถาบันการศึกษาของเราไม่สอนให้คนเป็นนักคิด มหาวิทยาลัยกลายเป็นสิ่งน่าเบื่อ วรรณคดีก็ขาดพลังสร้างสรรค์ใหม่ๆ ผู้คนที่หันเข้าหาอดีตต่างก็พร่าบ่นถึงแต่สิ่งที่ไม่อาจนำมาต่อกับชีวิตปัจจุบันได้...”^๑

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เริ่มงานเขียนของเขาในช่วงปี ๒๕๐๕ ในขณะที่ยังทำการศึกษาในระดับปริญญาโท ที่แผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเข้าร่วมอยู่ในคณะบรรณกรพิเศษในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนิสิตนักศึกษา (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑/๒๕๐๕) บทความชิ้นแรกคือ “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับกิจกรรมนอกหลักสูตรในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ซึ่งเป็นงานเขียนในช่วงที่เขานักศึกษาเพียงคนเดียว หลังจากนั้นก็ไปเป็นอาจารย์ที่เชียงใหม่และส่งผลงานมาเรื่อย ๆ จนถึงปี ๒๕๑๔

นิธิ มีผลงานส่งให้ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ อย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ หลังจากนั้นจึงหยุดไป จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงมีผลงานปรากฏออกมาอีก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

สภาพสังคมไทยช่วงที่นิธิเป็นนิสิตในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีผลกระทบต่อนแนวความคิดของนิธิมาก สภาพสังคมไทยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ และ ๒ รวม

๑ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, คำประกาศความรู้สึกใหม่, (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕)

ทั้งแรงกระตุ้นจากภายนอก คือ สงครามเวียดนามและการเข้ามาตั้งฐานทัพอเมริกาในประเทศไทย สิ่งหนึ่งที่ตามมาของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ก็คือ การเกิดชนชั้นกลางรุ่นใหม่ในสังคมจำนวนมาก การขยายตัวของกรุงเทพฯ^๒ ทำให้คนเหล่านี้เกิดความพยายามและความต้องการให้คนรุ่นลูกของเขาได้รับการศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัย มีการขยายตัวทางการศึกษาอย่างมากมาในช่วงนี้ กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ มีนิสิต นักศึกษา ๑๕,๐๐๐ คนใน ๕ มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๑๕ มี ๑๐๐,๐๐๐ คน ใน ๑๕ มหาวิทยาลัย^๓ สภาพเช่นนี้จะผลักดันให้ฐานะของนักศึกษาสูงขึ้น ซึ่งด้านหนึ่งก็ผลมาจากการเปรียบเทียบระหว่างกันจากการที่ต้องแข่งขันกันเข้ามหาวิทยาลัย เกิดมีความคิดใหม่ๆ ขึ้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากภายนอก เช่น จากอเมริกาโดยผ่านการช่วยเหลือทางวิชาการ คนหนุ่มๆ สาวๆ ในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครู ได้รับอิทธิพลเหล่านี้มาก เช่น การแต่งตัวตามสบาย ไว้ผมยาว ตามปัญหาเกี่ยวกับสังคม อีกกระแสหนึ่งคือ อิทธิพลของสงครามเวียดนาม ซึ่งสามารถต่อต้านจักรพรรดินิยมได้ ความคิดในการต่อต้านจักรพรรดินิยมอเมริกาจะเกิดในญี่ปุ่น ยุโรปตะวันตก ขบวนการนักศึกษาในอเมริกา จากนั้นก็มาถึงอิทธิพลทางความคิดจากจีน ในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรมปี ๒๕๐๘ เรื่อยมาถึงความคิดปฏิวัติวัฒนธรรมและความคิดเหมาเจ๋อตง ซึ่งมีผลถึงยุโรปตะวันตก อเมริกา และก็พัดผ่านมายังประเทศไทย

ช่วงปี ๒๕๐๕-๒๕๑๔ เป็นช่วงบ่งชี้ของปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาประเทศและการผูกพันกับสหรัฐอเมริกาไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่อง การขยายตัวของประชากร การถอนตัวของอเมริกา และถอนความช่วยเหลือจำนวนมากจากภูมิภาคแถบนี้ เศรษฐกิจตกต่ำลง ปัญหาเรื่องที่ดินเกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ชาวนาไทยน้อยกว่า ๓๐% ที่ยังงกทำนาในที่ดินของตนได้^๔ ปัญหาในเมืองเกิดขึ้นอย่างมาก เนื่องจากการอพยพของประชากรจากต่างจังหวัดเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อหางานทำ ขณะเดียวกันกับสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากทั้งสังคมและเศรษฐกิจ สถาบันชั้นสูงของประเทศไทยต่างๆ กลับมิได้เปลี่ยนแปลงเลย

การเพิ่มจำนวนนักศึกษา และมหาวิทยาลัย ทำ

ให้นักศึกษาได้รับการส่งเสริมสถานภาพทางสังคม มีฐานะเป็นที่ยอมรับในสังคมมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้กลายสภาพไปเป็นระบบการศึกษาของชนชั้นเกิดใหม่ในสังคมสืบเนื่องมาจากแผนพัฒนาช่วง ๒๕๐๓-๒๕๐๘ แทนระบบการศึกษาเดิมที่เป็นของชนชั้นสูงในสมัยก่อน ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้จบออกมาเป็นข้าราชการ หรือเป็นชนชั้นผู้ปกครอง ในทศวรรษที่ ๒๕๐๐ นี้ ปัญญาชนจึงเริ่มถามถึงปัญหาต่างๆ ของสังคมแล้ว

คำถามของปัญญาชนในยุคนี้ จะเริ่มต้นจากปัญหาที่อยู่รอบตัว และปัญหาที่เขารับรู้ แต่ขัดกับสิ่งที่เขาได้รับการสั่งสอนในมหาวิทยาลัย เช่น ระบบการศึกษา, สถานภาพสังคมที่เป็นอยู่, เอกลักษ์ณ์ของไทย, ความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจ, การครอบงำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น, บทบาทของปัญญาชน ฯลฯ

เราจะพบว่า นิธิก็เหมือนกับปัญญาชนในยุคนี้ คือ เขาเริ่มถามปัญหาของสังคมด้วยสิ่งที่ใกล้ตัวเขามากที่สุดในขณะนั้น (ปี พ.ศ. ๒๕๐๕) คือ มหาวิทยาลัย บทบาทของมหาวิทยาลัยและนักศึกษา จากสภาพบรรยากาศของมหาวิทยาลัยในขณะนั้น ซึ่งสับสนมืดมน และไร้เสรีภาพทางวิชาการ นิธิได้สะท้อนความไร้สาระในกิจกรรมนักศึกษาในมหาวิทยาลัยออกมา ในบทความเรื่อง “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับกิจกรรมนอกหลักสูตรของจุฬาฯ”^๖ และเสนอให้มีการปรับปรุงสภาพของกิจกรรมในมหาวิทยาลัย ให้สามารถมีประโยชน์ และเสริมสร้างความรู้ ให้นักศึกษาเมื่อไปเผชิญกับโลกภายนอกได้ ไม่ว่าจะเป็นการรับน้องหรืองานบอลประเพณีจุฬารธรรมศาสตร์ ฯลฯ เขามองเห็นว่างานที่จัดในขณะนั้น (ปี พ.ศ. ๒๕๐๕) ไม่มีประโยชน์และไม่สมควรมี เนื่องจากไม่ตอบสนองจุดมุ่งหมายที่ก้าวหน้าถึงแม้ว่าจะเป็นงานประเพณีของมหาวิทยาลัยก็ตาม

๒ เบนเนติก แอนเดอร์สัน, “๖ ตุลา บทวิเคราะห์ความรุนแรง” ใน ภาวะใหม่ (หนังสือฉบับพิเศษธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐)

๓ เพ็งอึ้ง

๔ เพ็งอึ้ง

๕ เพ็งอึ้ง

๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับกิจกรรมนอกหลักสูตรของจุฬาฯ”, สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (ฉบับนิสิตนักศึกษา, ๒๕๐๕)

ในฐานะที่เป็นปัญญาชนซึ่งเริ่มถวิลถึงปัญหาของสังคม นิธิสนใจมากในเรื่องของบทบาทของปัญญาชนดังสะท้อนออกมาในบทความเรื่อง “ปัญญาชนไทย”^๓ และมีความเชื่อว่าปัญญาชนจะต้องรับผิดชอบต่อสังคม และต้องมีบทบาทในสถาบันการเมือง, เศรษฐกิจ และสังคม นิธิได้สะท้อนภาพเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ในประเทศไว้มาก เช่น มหาวิทยาลัยในช่วงนั้นไม่มีความสามารถในการผลิตปัญญาชนให้มีจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคมได้ ความคิดแบบตะวันตกซึ่งปัญญาชนไทยรับมามากจนเกินกว่าที่จะปรับให้เข้าสังคมได้ ฯลฯ นิธิมีงานที่พยายามถวิลถึงปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของปัญญาชนอีกชิ้นหนึ่งเขาเชื่อว่า ถ้าระบบต่างๆ ยังอยู่ในรูปเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง อีก ๑๒ ปีข้างหน้า “ปัญญาชนจะทรยศและถูกดูดกลืนเข้าไปในระบบหมด” และยังมีบทความอีก ๒-๓ ชิ้นในเรื่องของปัญหาต่างๆ เช่น ความเป็นธรรมในการศึกษา ฯลฯ

ในระยะช่วงปี ๒๕๐๕-๒๕๑๔ จะเป็นช่วงที่นิธิตั้งคำถามเกี่ยวกับสังรอบ ๆ ตัวเขาเป็นส่วนใหญ่และผู้เขียนเชื่อว่า ในช่วงนี้เขาก็ไม่ได้คำตอบที่เบ็ดเสร็จมากนัก คำตอบส่วนใหญ่ที่เขาได้จะอยู่ในรูปของคำตอบแบบนามธรรม และการคาดการณ์ล่วงหน้าเท่านั้น เขาหาทางออกไม่ได้ในสภาพสังคมช่วงนั้น เราจะพบวิพากษ์ เชิงกฤต, สุชาติ สวัสดิ์ศรี ฯลฯ ดังปรากฏใน “จดหมายถึงคนหนุ่ม” และเรื่องสั้น “เบอ”

“ผมรู้สึกเบอตัวเอง เบองาน เบอประเทศของเราไปเสียหมด ยิ่งอ่านเรื่องสั้นของคุณในสังคมศาสตร์ปริทัศน์แล้ว ยิ่งให้รู้สึกเหงาเป็นกำลัง...” “ผมกำลังเขียน “จดหมายถึงคนหนุ่ม” อยู่ฉบับหนึ่ง เนื่องจากมีความเห็นรุนแรงมาก จึงอยากเขียนให้ดีที่สุดเท่าที่ทำได้ ผมมาพบว่าตัวเอง “ปอด” อยู่หลายตอน ไม่ใช่กลัวตำรวจ แต่กลัวการวิจารณ์ กลัวตัวเองเหล่านั้นมากกว่า อย่างนี้ยังไม่ดีใหญ่ สู้กลัวตำรวจเสียจะดีกว่า จะได้รู้สึกว่าตัวเองไม่แน่จริง และออกจะสรรเสริญ คานธี หรือริสเซล ยิ่งכן คนจะมีวัชรธรรมขนาดนั้น จะต้องล้มตัวเองได้ จะเรียกว่า “จิตว่าง” แบบผมก็ได้ ผมรู้สึกว่าอย่างน้อยก็ยังไม่วัชรธรรมขนาดนั้น และชักไม่แน่ใจแล้วว่า จะมีทางมีชีวิตตนใดหรือไม่”^๔

จดหมายนี้สะท้อนภาพของความสับสนของตัวเองในฐานะของปัญญาชนในสภาพสังคมในขณะนั้น ซึ่งนิธิรู้สึกต่อต้านและไม่เห็นด้วยอยู่มาก และแน่นอน เขาคงอยู่ในภาวะที่หาทางออกจากสังคมขณะนั้นไม่ได้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เริ่มงานเขียนของเขาในช่วงของสถานการณ์ที่ปั่นป่วน และคุกคามเสรีภาพทางวิชาการ ซึ่งมีมีผลกระทบต่อความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษาบางส่วนในมหาวิทยาลัย รวมทั้งสถานการณ์ที่ผันแปรอย่างรวดเร็วในช่วงนั้น สภาพของสถาบันต่างๆ ในสังคม ซึ่งไม่พยายามเปลี่ยนแปลงตัวเอง ทำให้เกิดกลุ่มของคนท้าวหน้าในแวดวงมหาวิทยาลัยที่พยายามถวิลถึงปัญหา และมีปฏิกิริยาต่อต้านสังคมในขณะนั้น โดยการพยายามที่จะให้มีเสรีภาพที่แท้จริงทางวิชาการ, นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นปัญญาชนรุ่นแรก ๆ ของสังคมไทย ซึ่งเริ่มมีปฏิกิริยาต่อต้านสังคมหลังยุค “สายลมและแสงแดด” เขาเป็นผลผลิตของความคิดก้าวหน้า และสภาพสังคมในขณะนั้น ผู้เขียนเชื่อว่าความคิดขบถเหล่านี้จะส่งผลไปในงานประวัติศาสตร์ของเขาด้วย จะเห็นได้ว่า เขาเริ่มถวิลถึงปัญหาที่ไม่มันักเรียนประวัติศาสตร์คนใดเคยถาม หรือเคยถูกถามมาก่อน ในงานเรื่อง “สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับ อาโนลด์ ทอยน์บี” และแม้ในงานชิ้นหลัง ๆ ของเขา ก็เป็นงานที่ออกมาตั้งคำถามกับงานประวัติศาสตร์เก่าๆ และพยายามที่จะหาคำตอบใหม่ ซึ่งในเรื่องนี้ เขาหาคำตอบได้ดีกว่าเมื่อครั้งเขาถวิลถึงปัญหาเกี่ยวกับสังคมเราจะพบว่างานประวัติศาสตร์ (ซึ่งจะกล่าวต่อไปในภายหลัง) ส่วนใหญ่ของเขาจะเป็นงานที่พยายามหาคำตอบใหม่ให้กับคำถามเก่าทั้งสิ้น และส่วนหนึ่งของงานที่เด่นก็คือ งานที่พยายามทำลายวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ

๒. ปรัชญาประวัติศาสตร์ถึงวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ โดยฐานะแล้วเป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพ เป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัย ได้รับการอบรม

๓ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ปัญญาชนไทย”, สังคมศาสตร์ปริทัศน์,

๓ : ๒ (๒๕๑๒)

๔ เพิ่งอ้าง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

วิธีการทางประวัติศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งในระดับปริญญาตรีและโท และระดับปริญญาเอกที่ Michigan University เขาทำงานประวัติศาสตร์ออกมา มาก ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นงานที่มีคุณภาพสูงใน ปัจจุบัน งานทางประวัติศาสตร์ของนิธเริ่มตั้งแต่งานชิ้น แรกของเขา* ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้กับนักประ- วัติศาสตร์หลาย ๆ คน เริ่มทำงานประวัติศาสตร์ในแนว ใหม่ และเริ่มมีคำถามกับงานประวัติศาสตร์ในสกุลดำรง ราชานุภาพ ดังคำพูดของนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งใน ปัจจุบัน

“... นักประวัติศาสตร์หลายคนที่เพิ่งต้น (รวม ทั้งตัวผู้เขียนด้วย) เริ่มหุุดถามตัวเองอย่างที่ไม่เคยถาม มาก่อนว่า เรียนประวัติศาสตร์เพื่ออะไร และประวัติ-

ศาสตร์ที่เขียนที่เรียนกันมาให้อะไร อย่างไร กับเขาบ้าง ยิ่งกว่านั้นที่สำคัญคือ พวกเขาเริ่มรู้จักมองประวัติศาสตร์ ไทยในมุมกว้างซึ่งทั้งในด้านเนื้อหาและการวิเคราะห์ เริ่ม เห็นว่าการเรียนประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้อุดมการเก่า โดย เฉพาะสถาบันกษัตริย์ และชาตินิยมจะไม่ทำให้ประวัติ- ศาสตร์ไทยและสติปัญญาของคนไทยพัฒนาไปได้ไกลแค่ ไหน ผลงานของเขาเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตและอนาคต (๒๕๒๓) ตอกย้ำความคิดในทำนอง เดียวกัน”^๕

นิธ เริ่มงานชิ้นแรกของเขาในงานเรื่อง “สม เด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับอาโนลด์ ทอยน์บี” ด้วยการตั้งคำถามว่า อิทธิพลของใครมีอิทธิพลต่องาน ประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะนี้เรา (นักประวัติศาสตร์) ยืนอยู่ที่ใด และจะสร้าง งานประวัติศาสตร์ต่อไปอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็ชี้ให้เห็น ความบกพร่องและข้อผิดพลาดของผู้ศึกษาตามแบบ อย่างของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในสกุล ดำรงราชานุภาพ เขาต้องการศึกษาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะนักประวัติศาสตร์ว่าทรงมี ปรัชญาประวัติศาสตร์อย่างไรทรงมีจุดมุ่งหมายในงาน ของพระองค์อย่างไรทรงเชื่อในวิธีการประวัติศาสตร์แบบ ไหน ทรงมีข้อบกพร่องในงานของพระองค์ตรงไหน และ ทรงมีอัจฉริยะในที่ใดอย่างไร

เขาชี้ให้เห็นว่าลักษณะเด่นของแนวการศึกษา ประวัติศาสตร์แบบสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ นั้นคือ การเห็นความสำคัญของความเที่ยงแท้แห่งข้อเท็จจริง, เน้นทฤษฎีมหาบุรุษ, ขาดมิติเวลาและความต่อเนื่อง ประวัติศาสตร์ในสกุลนี้จะเน้นที่รายละเอียดของ ประวัติศาสตร์มากเพราะเชื่อว่าถ้าสามารถจำลองอดีตอย่าง ตรงต่อความจริงแล้ว ก็จะได้บทเรียนจากอดีตสำหรับการ ดำเนินงานและดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ได้หรือมิฉะนั้นก็

* หมายถึง “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กับ อาโนลด์ ทอยน์บี”

^๕ พรเพ็ญ อินตระกูล, “การเขียนประวัติศาสตร์ของชัย เรืองศิลป์”, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาของสมาคม ประวัติศาสตร์ เรื่อง “ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติ- ศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับ แนวการเขียนประวัติ- ศาสตร์ไทย” ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ๓๑ มกราคม - ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

เชื่อว่าประวัติศาสตร์อาจศึกษาได้ด้วยวิธีของวิทยาศาสตร์
ธรรมชาติทุกกระเบียดนิ้ว นอกจากนั้นถึงแม้ว่าประวัติ-
ศาสตร์ในสกุลนี้จะชี้ให้เห็นว่าการเน้นรายละเอียดและ
การเรียงลำดับข้อมูลจะให้ภาพตามความจริงในอดีตได้
แต่ประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ ก็กลายเป็นเครื่องมือของการ
สร้างรัฐประชาชาติและกษัตริย์ งานชิ้นหนึ่งของนิธิตั้งแม้ว่า
จะเป็นงานทช ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของการศึกษาประวัติ-
ศาสตร์ในสกุลตำราขนานภาพก็จริงแต่เขาก็ไม่ สามารถ
ที่จะหาแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ ในแนวที่เขา
เชื่อว่าถูกต้องได้

ในช่วงนี้ (๒๕๐๕-๒๕๑๒) เขาได้ผลิตงานประ-
วัติศาสตร์ออกมาเพียง ๒ ชิ้นเท่านั้นและเป็นงานทางด้าน
ปรัชญาประวัติศาสตร์ทั้งคู่ คือ “ข้อคิดเกี่ยวกับประวัติ-
ศาสตร์” (๒๕๐๕) และ “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ราชานภาพ กับ อาโนลด์ ทอยน์บี” (๒๕๑๒) หลังจาก
นั้นก็ไปศึกษาต่อในประเทศสหรัฐ ฯ หลังจากงาน ๒ ชิ้น
นี้แล้ว ในปี ๒๕๑๑ นิธิ ก็มีงานออกมาเรื่อง “ประวัติ-
ศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา” หลัง
จากนั้นก็มียานออกมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

ในงานชิ้นหลัง ๆ ของเขา เราจะพบพัฒนาการ
ของเขาอย่างชัดเจน นิธิพัฒนาวิธีการทางประวัติศาสตร์
ของเขาขึ้นมาใหม่ เขาเริ่มต้นตั้งคำถามกับงานทางประ-
วัติศาสตร์ในอดีตที่ผ่านมา เราจะพบว่าเขาคำถาม
กับพงศาวดารอยุธยาอย่างที่ไม่เคยมีใครตั้งมาก่อน กับ
“ข้อเท็จจริง” ที่มีมาแล้วในอดีต และเขาเพิ่งจะพบวิธี
ตั้งคำถามเพื่อที่จะได้คำตอบออกมา เนื่องจากว่าเขาได้
พูดว่า งานบางส่วนของเขาทำออกมาเป็นคำถามที่เขาสงสัย
มาตั้งแต่สมัยเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ แต่ในสมัย
นั้นเขายังหาคำตอบไม่ได้* ปรากฏว่าเป็นเวลา ๑๐ กว่าปี
กว่าจะตอบคำถามจากข้อสงสัยนี้ได้ นิธิได้สะท้อนรูป
แบบของการตั้งคำถามออกมาดังนี้

“การพัฒนาคำถามในทางปฏิบัติจะกระทำมิใช่
โดยการหาคำถามเพียงคำถามเดียว แต่จะต้องกระทำโดย
การเริ่มที่คำถามง่าย ๆ กลุ่มหนึ่ง ความพยายามจะตอบคำ
ถามง่าย ๆ เหล่านี้โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างเคร่ง
ครัด จะก่อให้เกิดคำถามตามมาอีกกลุ่มหนึ่ง การทำซ้ำแล้ว
ซ้ำเล่าเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จะทำให้นักเรียนประวัติศาสตร์
บรรลุถึงคำถามอีกกลุ่มหนึ่งหรือข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สุดของ

คำถามเกี่ยวกับเรื่องนั้นหรือยุคนั้น ครอบคลุมคำถามอื่น ๆ
ที่ได้ผ่านมาแล้วและหวังได้ว่าคำตอบแก่คำถามนั้นจะส่ง
ความกระจ่างไปยังยุคสมัยนั้น หรือเรื่องนั้นได้ดีกว่าคำ
อธิบายที่เคยมีมาแล้ว”^{๑๐}

ซึ่งนิธิใช้วิธีนี้ในงานประวัติศาสตร์ของเขาแทบ
ทุกชิ้นในระยะหลังๆ เช่น *โลกของนางนพมาศ* (๒๕๒๒)
และ *สุนทรภู่ : มหากวีที่ระดมผี* (๒๕๒๓) และงานเหล่านี้
ส่วนใหญ่จะเป็นงานทางด้านประวัติศาสตร์ความคิด ตัว
อย่างการตั้งคำถามและหาคำตอบให้กับอดีตที่ดูจะปรากฏ
ในงานเรื่อง “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราช
พงศาวดารอยุธยา” ในงานประวัติศาสตร์ชิ้นนี้ นิธิได้ให้
คำตอบต่อเป้าหมายของการค้นคว้าประวัติศาสตร์ช่วง

* ได้รับการบอกเล่าจากอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เมื่อวง
สนทนากันระหว่างรับประทานอาหารกลางวัน ในงาน
สัมมนาของสมาคมประวัติศาสตร์ ปี ๒๕๒๔ ด้วยความกรุณา
ของอาจารย์สาขชล วรรณรัตน์

๑๐ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติ-
ศาสตร์,” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การวิจัยสาขา
มนุษยศาสตร์ ของสภาวิจัยแห่งชาติ (๒๒-๒๔ ส.ค. ๒๕๒๔)

รัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า เป็นความพยายามที่จะเข้าใจแนวคิดและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของคนในสมัยที่เขียนพงศาวดารซึ่งจะทำให้นักประวัติศาสตร์ได้รู้ว่า คนเหล่านั้นต้องการอะไร เพื่ออะไร และมีความหมายว่าอย่างไรในนิยามความเข้าใจโดยเริ่มจากคำถาม ๓ ข้อ แต่ก่อนที่เขาจะเข้าถึงคำตอบที่แท้จริง นิธิได้ตั้งสมมติฐานที่น่าสนใจ อันจะนำไปสู่ความคลลคลายของคำตอบทั้งหลายด้วยการเสนอว่า พงศาวดารที่ถูกชำระในยุคนั้นเต็มไปด้วยความไม่สิ้น ความรังเกียจ ความขัง ความภูมิใจ ความอภัย และอคติของชนชั้นนำในยุคนั้นอย่างมาก พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ดีของประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ซึ่งได้บันทึกสิ่งที่สถิตยอยู่ในความคิดและความเชื่อของชนชั้นนำในยุคนั้น... ถ้าเราแยกอิทธิพลของการชำระในสมัยกรุงธนบุรี-รัตนโกสินทร์ออกจากพงศาวดารได้ หรือมีหลักอย่างกว้างๆ ในการพยายามแยกอิทธิพลดังกล่าว เราก็จะสามารถใช้พงศาวดารในฐานะหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

ในงานสนทนานิธิได้ตอบคำถามพื้นฐานว่าทำไมจึง

มีการเขียนพงศาวดารขึ้นมา และทำไมจึงออกมาในลักษณะเช่นนี้ พงศาวดารอยุธยาในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นคำอธิบายที่เป็นประโยชน์ต่อราชวงศ์ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเหตุการณ์อันน่าตระหนกของอยุธยา “ราชธานีอันไม่มีวันแตก” ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้จะสมมติให้เป็นประโยชน์และให้บทเรียนแก่ผู้อ่านถึงคุณค่าของความสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายใต้รัฐบาลกลาง โดยเฉพาะสังกัดกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี เน้นเป็นพิเศษ คือ กษัตริย์มิได้เป็น “เทวะ” ของโลกที่สถิตยอยู่เหนือเขา พระสุเมรุ แต่กษัตริย์เป็นพุทธะของโลก ซึ่งจะยังความหลุดพ้นแก่สรรพสัตว์ทั้งทางร่างกายและวิญญาณ พงศาวดารเป็นพระตำราซึ่งจะช่วยสร้างโลกทรรศน์ให้กับชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะในสังคมอดีต เช่น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเครื่องมือในการยึดครองอดีต ซึ่งผู้ปกครองเชื่อว่าจะสามารถควบคุมปัจจุบันและอนาคตได้ด้วย^{๑๑}

หลังจากงานสนทนา นิธิก็มาออกชนหน่งตามมาเป็นงานที่พยายามสร้างภาพประวัติศาสตร์อยุธยาให้เคลื่อนไหวแยกจากมโนภาพของเราซึ่งมักจะมองเห็นการเมืองอยุธยาเป็นลักษณะหยุดนิ่งด้วยงานเรื่อง “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์” ชนเสนอคำตอบของปัญหาสำคัญอยู่ที่การเมืองภายในอยุธยาเอง มากกว่าการเมืองระหว่างประเทศ และการที่จะเข้าใจแรงผลักดันเบื้องหลังนโยบายต่างประเทศเช่นนั้น จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยการเข้าใจการเมืองภายในอยุธยา คือ มีการประนีประนอมความขัดแย้งภายในอยุธยาของพระนารายณ์ การดึงอำนาจต่าง ๆ มาคานกันเพื่อรักษาอำนาจของกษัตริย์ ปัญหาการสืบราชสมบัติเป็นสิ่งที่ขุนนางอาจใช้เป็นประโยชน์ในการจำกัดอำนาจของกษัตริย์ได้ ซึ่งขุนนางก็จ้องโอกาสเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา มีการประหัตประหารกันอยู่ตลอดเวลาระหว่างขุนนางกับกษัตริย์ การมองภาพความขัดแย้งทางการเมืองภายในอยุธยาแทนที่การมองภาพของการเมืองระหว่างประเทศและบทบาทของพอลกอด ก็เป็นงานอีกชนหน่งที่ตอบโต้งานประวัติศาสตร์ในอดีต (“ออกญาวิไชย-เยนทร์และการต่างประเทศในสมัยพระนารายณ์” ๒๕๐๖)

๑๑ สมเกียรติ วันทะนะ, “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย,” เอกสารประกอบการสัมมนาสมาคมประวัติศาสตร์ ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๒

เราจะพบว่างานทั้ง ๒ ชิ้นของนิธิเป็นงาน “รูปธรรม” ที่ถูกสร้างมาเพื่อตอบโต้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในสกุลตำราขนานภาพ จนกระทั่งปี ๒๕๒๓ เขาก็ผลิตงานทางด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ออกมาเป็นคำตอบว่าหลังจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าภูมิภาครามาแล้วในยุคสมัยของเราควรมีวิธีการและปรัชญาประวัติศาสตร์อย่างไร จากข้อบกพร่องของสกุลตำราขนานภาพ เราจะพบว่า งานเรื่อง “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์” เขาตอบโต้อาจารย์ ขจร สุขพานิช ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของการศึกษาประวัติศาสตร์ในสกุลตำราขนานภาพ^{๑๒} เขาพยายามชี้ให้เราเห็นว่า วิธีการศึกษาโดยการยึดแต่ตัวหลักฐานนั้นไม่สามารถตอบคำถามของยุคสมัยได้ ในบทความเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตอนาคต” (เชื่อว่าเป็นบทความที่พัฒนามาจาก “สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าภูมิภาครามาภิไธย”^{๑๓}) เขามาถึงจุดที่เรียกร้องให้วงการวิชาการประวัติศาสตร์ตัดขาดกับรูป

พระนารายณ์มหาราช

แบบของประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าในปัจจุบันผ่านพ้นจากการสร้าง “รัฐประชาชาติ” แล้ว เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ก็ควรจะเปลี่ยนรูปแบบด้วย และอิทธิพลทางประวัติศาสตร์จากสกุลตำราขนานภาพเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักเรียนประวัติศาสตร์ทุกคน ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบเพียงไรก็ตาม ดังนั้นจึงเป็นการไม่ฉลาด ถ้าจะทิ้งขว้างมรดกนี้ไปโดยมิได้ทำการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งส่วนดีและส่วนที่บกพร่องของประวัติศาสตร์สกุลนี้ ในบทความชิ้นนี้ นิธิ ปฏิเสธวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบ “สิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง” (What actually happened) ของรังเกในสกุลตำราขนานภาพและเขาก็เสนอวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบที่เรียกว่า (นิธิเป็นผู้เรียก) “วิพากษ์วิธทางประวัติศาสตร์” (เขาเรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์เคร่งครัดกับวิธีการนี้ ใน “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตและอนาคต” แต่อธิบายถึงวิธีการ “วิพากษ์วิธทางประวัติศาสตร์” ใน “ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์”) โดยจะต้องเข้าไปถึงคำถามที่ว่า “มีหลักฐานอะไรอยู่บ้างจริงๆ และหลักฐานนั้นๆ หมายความว่าอะไรจริงๆ”^{๑๓} นอกจากนั้นเขาก็ได้เสนอวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เขาเชื่อว่าถูกต้อง ในรูปที่ว่าผู้ที่ศึกษาจะต้องรู้จักจัดการกับข้อมูลที่ได้รับจากแหล่งต่างๆ อย่างรอบคอบและสร้างสรรค์

ผู้เขียนเชื่อว่า บทความทั้งสองข้างต้นเป็นภาพสะท้อนให้เราเห็นถึงวิธีการทำงานประวัติศาสตร์ของนิธิได้อย่างแจ่มชัด ซึ่งก็รวมทั้งข้อยกเว้นในการทำงานด้วย เขาพยายามพูดถึงสิ่งที่ควรจะเป็นในงานประวัติศาสตร์ตามความคิดของเขา เขาพูดว่า เมื่อการวิจัยทางประวัติศาสตร์สำเร็จลง

“สิ่งที่อยู่เบื้องหน้าในดวงความคิดของนักประวัติศาสตร์คือกลุ่มข้อมูลสำคัญๆ อันได้ถูกจัดระเบียบไว้ภายใน “เอกภาพ” อย่างดี ด้วยความซื่อตรงต่อความเป็นจริง สุกสว่างพอที่จะทำให้ผู้วิจัยสุดลมหายใจของคุณ

^{๑๒} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ), ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๑๕)

^{๑๓} อ่างแล้ว ใน ๑๐

สมัยที่ตนได้ศึกษาได้เหมือนมีชีวิตในสมัยนั้นจริง ๆ ล่อง
ประกายให้ความสว่างแก่ยุคใกล้เคียง เกิดความเข้าใจอัน
ลึกกล้าต่อประสบการณ์อันน่าระทึกใจของมนุษย์ในสังคม
หนึ่ง ในเวลาหนึ่ง...”๑๔

“ซึ่งก็เท่ากับประวัติศาสตร์ตามความคิดต้องการ
ของนิธิต้องเป็นประวัติศาสตร์ที่อยู่ในรูปของ “ประวัติ
ศาสตร์ทั้งหมด” (Total history) หรือ “ประวัติศาสตร์
ของสังคม” จึงจะสะท้อนภาพของสังคมทั้งหมดให้เราเข้าใจ
และจะต้องสามารถ “สร้างประสบการณ์แห่งอดีตให้
กลับเข้ามาเป็นความรู้สึกร่วมกันของปัจจุบัน ต้องดึงภาพ
อดีตมาจากความบังเอิญ ความเข้าใจที่งมงาย เพื่อ
สร้างชีวิตขึ้นมาใหม่... ต้องสร้างเงา อาคารเคลื่อนไหว
ความขัดแย้ง ชัยชนะ ภูมิภาคความยากลำบาก คัมภีร์
พลังของสังคมของอดีตแต่ละส่วนขึ้นมาให้ได้ (R.G.
Collingwood)๑๕ เขาจะอุทิศหน้ากระดาษในงานเขียนทุก
ชั้นของเขาเพื่ออธิบายถึงจุดมุ่งหมายนั้น เช่น ในงานชิ้น
สุดท้าย (ในปัจจุบัน) เรื่อง “สุนทรภู่ : มหากวีกระฎุมพี”
นิธิอธิบายถึงวิธีการศึกษาวรรณคดีที่เขาใช้เป็นหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์ โดยจะต้องคำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจ
และสังคมที่แวดล้อมวรรณกรรมชั้นนั้น และการศึกษานี้
จะต้องสามารถทำให้ “รู้สึกอย่างสุนทรภู่รู้สึก ชั้นชอบ
อย่างสุนทรภู่ชั้นชอบ เชื้ออย่างสุนทรภู่เชื้อ คิดอย่าง
สุนทรภู่คิด หัวอย่างสุนทรภู่หัว...”๑๖

ในด้านวิธีการทางประวัติศาสตร์ของนิธิ เขา
มองประวัติศาสตร์ว่า ข้อเท็จจริงเป็นเพียงบันไดขั้นต้น
ของวิชาประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะหน้าที่ของนัก
ประวัติศาสตร์คือการอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งก็
คือต้องตีความ นักประวัติศาสตร์จะต้องสร้างระเบียบขึ้น
ในข้อเท็จจริงที่ยังเหิงจากหลักฐานเช่นเดียวกับนักวิทยา
ศาสตร์ แต่ระเบียบที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นไม่เป็น
สากลที่ใช้เงื่อนไขของเวลาและสังคม และด้วยการตีความ
ของนักประวัติศาสตร์ นอกจากวิธีการทางประวัติศาสตร์ ก็ยัง
จะต้องใช้จินตนาการและประสบการณ์เข้าช่วย ประวัติ
ศาสตร์ในความเห็นของนิธิจะต้องไม่เต็มไปด้วยการวาง
หลักฐานต่อเนื่องอย่างทื่อ ๆ แต่จะต้องมีการวิเคราะห์และ
ตีความหลักฐานนั้นด้วย พร้อมกันนั้นก็จะต้องมีกรอบมี
ระเบียบที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นเพื่อมิให้จินตนาการ

ของเขาออกไปสู่ภาพซึ่งอยู่นอกสมัยของการศึกษาด้วย
นอกจากนั้น กรอบหรือระเบียบนั้นจะทำให้สามารถจำกัด
การนำเอา “ปัจจุบัน” ไปไว้ในประวัติศาสตร์ด้วยเนือง
จาก “เราตัดตัวเราเองจาก “ปัจจุบัน” ให้เด็ดขาดไม่ได้
และสิ่งเองที่บังคับให้เราสนทนากับอดีต โดย “ไม่รู้ตัว”
นิธิเน้นเสมอ และจะปรากฏในผลงานของเขาอยู่ตลอด
เวลาว่า... ข้อจำกัดนั้นสิ่งที่เราจะต้องยอมรับได้...
และจะต้องก้าวให้พ้นจากข้อจำกัดนั้นตลอดไป”๑๗

มีข้อนำสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับวิธีการทำงาน
ประวัติศาสตร์ของนิธิ คือ ผลงานของเขาจะออกสู่สายตา
เป็นชุดและจะมีความต่อเนื่องกัน ซึ่งความต่อเนื่องนี้จะ
แสดงถึงพัฒนาการทางความคิดของเขาได้อย่างเด่นชัด
นิธิทำงานประวัติศาสตร์ด้านประวัติศาสตร์ความคิดออก
มา ๓ ชิ้นติดต่อกันคือ “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์
ในพระราชพงศาวดารอยุธยา”, “โลกของนางนพมาศ”
และ “สุนทรภู่ : มหากวีกระฎุมพี” งานทั้ง ๓ ชิ้นจะเป็น
งานที่พยายามเข้าใจสภาพสังคมรัตนโกสินทร์ ทั้งสิ้น
และรูปแบบของการใช้หลักฐานก็คล้ายคลึงกัน คือ พยายาม
ที่จะแสดงข้อเท็จจริงที่ปรากฏในอดีตออกมาให้เห็น และ
ทำการวิเคราะห์เบื้องหลังข้อเท็จจริงด้วยข้อเท็จจริงในอดีต
อื่น ๆ เขาแสวงหาข้อเท็จจริงผ่านหลักฐาน เช่น พงศาว
ดาร, ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, วรรณกรรมของสุนทรภู่
โดยเขามิ “ความคิด” รวม ๆ อยู่กับ สังคมรัตนโกสินทร์
แตกต่างจากอยุธยาและกำลังเผชิญหน้ากับอิทธิพลตะวันตก
เป็นสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลง ใน “โลกของนางนพ
มาศ” นิธิสื่อให้เราเห็นภาพที่เขาเชื่อว่าเป็นภาพทาง

๑๔ อ้างแล้ว ใน ๑๐

๑๕ ชาวนวีย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ,
ปรัชญาประวัติศาสตร์, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ประพันธ์
สาส์น, ๒๕๑๘) หน้า ๑๘๐-๑๘๑

๑๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สุนทรภู่ : มหากวีกระฎุมพี,” เอกสาร
ประกอบการสัมมนาเรื่อง ประวัติศาสตร์สังคมสมัยกรุงเทพฯ
ยุคต้น (มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๔)

๑๗ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราช
พงศาวดารอยุธยา,” รวมปาฐกถา (พระนคร : ๒๕๒๐) หน้า
๒๔๖

สุนทรภู่

นพมาศเห็นในสมัยนั้น คือ รัฐที่เท่าเทียมกันจำนวนมาก ตั้งอยู่มีได้มีเพียง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งเป็นรัฐตั้งเป็นศูนย์กลางให้รัฐอื่น ๆ มาแวดล้อม, อิทธิพลของวิชาศาสตร์ตะวันตกเข้ามาเผชิญหน้ากับค่านิยมในสังคมเก่าผู้แตงนางนพมาศอยู่ในกระแสดรณการเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ด้วย ซึ่งเขาต้องแสดงปฏิกริยาโต้ตอบ นิธิให้ข้อสังเกตอย่างหนึ่งในงานชิ้นนี้ คือ ในทางประวัติศาสตร์ความคิดเรื่องนพมาศเป็นตัวเชื่อมไตรโลกวินิจฉัยให้ต่อกับแสดงกิจจานุกิจได้อย่างดี แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของปัญญาชนไทย โลกของนางนพมาศจึงเป็นโลกที่สำคัญเชื่อมโยงยุครัตนโกสินทร์ให้สืบเนื่องกับยุค “ปฏิรูป”

รูปแบบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ จะเป็นวิธีการศึกษาแบบ “มนุษย์นิยม” ซึ่งมีลักษณะการศึกษาทั่วไปโดย “เริ่มต้นด้วยการตั้งคำถาม ไม่มีการตั้งสมมติฐานหรือถามก็จะมีลักษณะไม่กว้างขวางมากนัก มีการหาหลักฐาน ตรวจสอบหลักฐาน อธิบาย และตีความและสามารถหาข้อสรุปได้ในขณะที่ทำการ

ศึกษา”^{๑๘} แต่เมื่อมาถึง “สุนทรภู่ : มหาควักกระดูกพี” นิธิได้วิธีใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ เขาได้นำเอาวิธีการทางสังคมศาสตร์ เข้าไปใช้ในงานของเขาด้วยอย่างเหมาะสมและมีได้ทอดทิ้งวิธีการทางประวัติศาสตร์ไป เขาก้าวไปสู่การนำสิ่งที่เรียกว่า “ความสัมพันธ์ในการผลิต”, “ชนชั้นในสังคม”, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ” มาใช้กับงานของเขาและสิ่งหนึ่งซึ่งผู้เขียนเชื่อว่า เป็นก้าวที่สำคัญมากของเขา คือ เขาทำงานประวัติศาสตร์ชิ้นนี้ด้วยความคิดว่า โลกทัศน์และจิตสำนึกของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับพลังในการผลิตและความสัมพันธ์ในการผลิตในสังคมนั้น หรือ ทมาร์กซ์เขียนว่า

“ผลิตภัณฑ์ทั่วไปที่ข้าพเจ้าสรุปมาได้จากประสบการณ์การศึกษาค้นคว้าสังคม และได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาสังคมมนุษย์เรื่อยมาพอที่จะประมวลออกมาโดยย่อได้ดังต่อไปนี้ คือ ในชีวิตของมนุษย์ที่ทำการผลิตในสังคมมนุษย์ได้เข้ามามีความเกี่ยวข้องกับระดับที่แน่นอนแห่งการพัฒนาของพลังการผลิตที่เป็นวัตถุของเขา ความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นท่ามกลางชีวิตการผลิตก่อให้เกิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งเป็นฐานที่แท้จริงที่โครงสร้างส่วนบนทางการเมืองและกฎหมายก็ปรากฏตัวขึ้นมา และรูปแบบที่แน่นอนของความสัมพันธ์ทางสังคมก็สอดคล้องกับฐานที่แท้จริงดังกล่าว วิธีการผลิตแห่งชีวิตทางวัตถุในสังคม เป็นตัวกำกับกระบวนการแห่งชีวิตทางปัญญา การเมือง และสังคมโดยทั่วไป”^{๑๙}

เขาเสนอภาพของสังคมโดยผ่านสายตาของสุนทรภู่ สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างและอย่างไร เช่น การที่เศรษฐกิจแบบส่งออกเฟื่องฟู ซึ่งก่อให้เกิดการเกิดของชนชั้นใหม่ในสังคมไทย โลกทัศน์ที่เกิดใหม่ในสมัยนั้น ฯลฯ รวมทั้งได้พยายามชี้ให้เห็นว่า สุนทรภู่มีชีวิตอยู่ในสภาพที่สังคมไทยมีสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากอยุธยา ทั้งยังใช้ชีวิตอยู่

^{๑๘} สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ” เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ๒ : ๒ (๒๕๒๒) หน้า ๔๓

^{๑๙} Karl Marx, “Preface”, *A Contribution to the Critique of Political Economy, Selected Works* (Progress Publisher, 1969) Vol. 1, pp. 503-4.

ในแวดวงของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงของการเปลี่ยนแปลงนั้น หรือเป็นผู้ออกให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยกลุ่มคนเหล่านี้เป็นชนชั้นนำของสังคมที่กำลังกลายสภาพของตนเองในโครงสร้างส่วนบนที่กำลังเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น จะมากหรือน้อยแล้วแต่บุคคล

บทสรุป

นักประวัติศาสตร์ในฐานะปัจเจกชน ก็คือผลผลิตอันหนึ่งของประวัติศาสตร์และสังคมนั้นด้วย^{๒๐} นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นผลผลิตของความปั่นป่วนอันหาทางออกมิได้ของสังคมไทยช่วง ๒๕๐๘-๒๕๑๔ เป็นผลผลิตของความคิดใหม่ของคนชั้นเกิดใหม่ในสังคมไทย เขาเริ่มตั้งคำถาม และปฏิเสธสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมขณะนั้น เป็นกลุ่มปัญญาชนในยุคแรก ๆ ที่ปฏิเสธค่านิยมและความเชื่อหลังยุค “สายลมและแสงแดด” เขาเริ่มมีบทบาทในฐานะปัญญาชนที่สนใจปัญหาของสังคม และเป็นนักประวัติศาสตร์รุ่นแรกในสังคมไทยซึ่งเริ่มมีบทบาทวิชาประวัติศาสตร์ในสมัยนั้น

ในทางการศึกษาประวัติศาสตร์ เขาเป็นผู้พยายามและแสดงความคิดทบทวนออกมาในรูปแบบของการทำงานให้ออกจากขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์สกุลตำรา-ราชานุกาพย์ เขาเป็นคนแรกที่เริ่มบันทึกความด้อยพัฒนาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์เขียนประวัติศาสตร์ไทยยังไม่เริ่มต้นในประเทศนี้...”^{๒๑} ในปี ๒๕๑๒ และในงานชิ้นหลังของเขา เขาก็ประกาศว่าคลื่นลูกใหม่ของประวัติศาสตร์ไทย “...ควรจะตัดขาดจากสกุลตำรา-ราชานุกาพย์...”^{๒๒}

ลักษณะเด่นในการทำงานประวัติศาสตร์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ต้องการจะสร้างภาพ ในอดีต ให้ปรากฏอย่างชัดเจนเป็นอยู่จริง ๆ ซึ่งเขาได้เน้นอยู่ตลอดเวลาในงานของเขา ซึ่งในปัจจุบันก็ได้มีงานมากมายออกมาตอบโต้ความคิดชนิดนี้อยู่เสมอมา เขาเชื่อว่าการทำงานประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบและการใช้สามัญสำนึกอย่างมี “กรอบ” กฎเกณฑ์รวมทั้งวิธีการประวัติศาสตร์ที่เป็นระบบและเคร่งครัด จะทำให้เรามีภาพในอดีตที่สามารถสกดกลืนอายุในยุคสมัยนั้นได้อย่างสมบูรณ์^{๒๓} เขาจะเน้นถึง “วิพากษ์วิ

ทางประวัติศาสตร์” สามารถทำให้เราเข้าถึงอดีตได้อย่างแท้จริง และในการทำงานเขาจะมีปรัชญาประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับหลักฐานประวัติศาสตร์ของเขาตลอดเวลา

ในแง่ของการใช้หลักฐานในการทำงานประวัติศาสตร์ จะมีการค้นคว้าหลักฐานอย่างลึกซึ้งและรอบคอบ นำเอาวิธีการในแขนงสังคมศาสตร์อื่น ๆ มาวิเคราะห์หลักฐานอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น *โลกของนางนพมาศ*, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*, *สุนทรภู่ : มหาควักกระดูกผี* เป็นต้น

ในขณะที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกอย่างมาก เรื่องภาษา, ตำนวน, การเขียน กลับเป็นสิ่งที่น่าสนใจ, ภาษาของเขามีสลักษณะเป็นภาษาอังกฤษอยู่มาก ในแง่ของการวางโครงสร้างของประโยค ซึ่งทำให้สื่อความได้ยาก แม้จะมีความกระชับและรัดกุมอันเป็นส่วนดีก็ตาม ผู้อ่านจะเข้าใจจุดมุ่งหมายที่เขาต้องการสื่อสารออกมาได้อย่างแจ่มชัด แต่สิ่งที่ผู้เขียนประสบกับการอ่านงานของนิธิคือ ผู้เขียนทราบถึงจุดประสงค์ของนิธิ แต่กว่าจะเข้าใจถึงเนื้อหาที่เขาต้องการสื่อสารออกมา ก็ต้อง “หลงทาง” อยู่นาน และก็ต้องยอมรับว่า จากการอ่านงานของเขาแล้วผู้เขียนรู้สึก “มัน” กับการเขียนและวิธีการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของเขามาก แม้จะไม่แน่ใจว่าจะเข้าใจถึงเนื้อหาที่เขาต้องการสื่อความออกมาก็ตาม ซึ่งก็อาจจะมาจากข้อจำกัดของผู้เขียนเอง มากกว่าข้อจำกัดทางการสื่อความของนิธิ

๒๐ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, “บทกล่าวนำ” *ปรัชญาประวัติศาสตร์*, อ้างแล้ว

๒๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาพย์ กับ อาโนลด์ ทอยน์บี” อ้างแล้ว

๒๒ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต” อ้างแล้ว

* พรเพ็ญ อันตระกูล ให้ข้อสังเกตว่า นักประวัติศาสตร์ไทยอย่าง นิธิ เอียวศรีวงศ์ และกลุ่มพวกนักประวัติศาสตร์รุ่นนี้ เช่น ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สืบแสง พรหมบุญ, สมเกียรติ วันทะนะ และ อานันท์ กาญจนพันธุ์ จะอยู่ในกลุ่มพวกที่ต้องการทำลายการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่ได้รับอิทธิพล Historicism แบบด้อยพัฒนา, มิได้ขยายความ, ใน “การเขียนประวัติศาสตร์ของชัย เรื่องศิลป์” อ้างแล้ว

และแน่นอนผู้เขียนแน่ใจว่า งานชิ้นนี้คงไม่จบ
 อย่างน้อยที่สุด ผู้เขียนก็เชื่อว่านิธิ เอียว-
 ศรีวงศ์ งานเขียนประวัติศาสตร์ออกมาอีก และคงจะต้องมีการ
 ศึกษาถึงพัฒนาการของเขากต่อไป ทั้งผู้เขียนก็ยังเชื่อว่า
 งานชิ้นนี้ยังไม่สมบูรณ์ เป็นเพียงงานที่พยายามเข้าใจนิธิ
 มากกว่าจะก้าวไปถึงการวิพากษ์วิจารณ์เขา (ทั้ง ๆ ที่งาน
 ในรูปแบบนี้ควรจะ สามารถวิพากษ์วิจารณ์ การเขียน
 ประวัติศาสตร์ของผู้ที่ถูกศึกษาด้วย) ทั้ง ๆ ที่เขาเรียกร้อง
 อยู่ตลอดเวลา (ปรากฏอยู่ในงานทุก ๆ ชิ้นของเขา) แต่
 ด้วยข้อจำกัดของผู้เขียน ทำให้ผู้เขียนไม่สามารถที่จะทำ
 ได้ ผู้เขียนไม่แน่ใจว่า งานชิ้นนี้จะสามารถสะท้อนความ
 เป็นนิธิอย่างหนึ่งเป็นได้อย่างแท้จริง และก็คงจะ
 ไม่สามารถศึกษา นิธิได้อย่างลึกซึ้งอย่างหนึ่งหรือสอง, ชั้นชอบ
 อย่างหนึ่งชั้นชอบ, เชื้ออย่างหนึ่งเชื้อ, ห่วงอย่างหนึ่ง
 ห่วง แม้ว่าผู้เขียนจะได้เปรียบทางด้าน "มิติเวลา" อยู่
 มากก็ตาม เนื่องจากมีชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับเขา

บทส่งท้าย

"การวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพียงแค่ส่งเสริมความรัก
 ชาติจึงมิใช่สิ่งยากเย็น แต่งานประวัติศาสตร์และเอกสาร
 โฆษณาชวนเชื่อก็จะมีอะไรแตกต่างกัน คงไม่มีใคร
 ปฏิเสธได้ว่า ลัจจะในประวัติศาสตร์ย่อมมีคุณค่ากว่า
 ความมดเท็จในใบปลิว และเพื่อความเป็นกลางที่สุด นัก
 ประวัติศาสตร์จึงต้องพยายามตัด "หาง" ที่จะ "ฉีก" ลง
 ไปเสียให้มากที่สุดด้วย"^{๒๐}

ในโลกวิชาการ จะมีแนวโน้มอย่างหนึ่งปรากฏให้
 เราเห็นอยู่ตลอดเวลาในปัจจุบันคือ จะมีความพยายามที่จะ
 ปลีกตัวออกจากสังคมและสถาปนาสิ่งที่อ้างกันว่า "ความ
 เป็นกลางอันปราศจากการใช้คุณค่า" ขึ้น แต่ข้อเท็จจริง
 จากประสบการณ์ต่าง ๆ ก็ จะปฏิเสธความพยายามนั้นลง
 อย่างสิ้นเชิง โลกทางวิชาการไม่อาจเป็นแต่เพียงโลก
 ของนักวิชาการเท่านั้น ธรรมชาติของนักวิชาการยังคงเป็น
 ส่วนหนึ่งของสังคม และการศึกษาของเขายังคงพึ่งพา
 อาศัยปัจจัยจากสังคมในเงื่อนไขปัจจุบัน และปัจจัยที่นำ
 มาค่านกว่าส่วนใหญ่ย่อมจะได้มาจากวงการของผู้นำผู้มี
 อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งส่งผลให้กระแส
 หลักของวงการวิชาการปัจจุบันมุ่งไปในทางสร้างโลก

แคบๆ ของตนเองมากกว่าจะหันมามองความสัมพันธ์ของ
 ตนกับสังคมของคนส่วนใหญ่

ในวิชาประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน นิธิ เอียว-
 ศรีวงศ์ ให้คำตอบแก่คำถามที่ถามกันในปัจจุบัน เขา
 เน้นอยู่เสมอถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่จะทำให้ประวัติ
 ศาสตร์เป็น "กลาง" มากที่สุด และประวัติศาสตร์จะต้อง
 ไม่รับใช้ "รัฐชาติอันมีกษัตริย์เป็นประมุข" เหมือนในอดีต
 แต่จะต้องสร้างภาพที่แท้จริงของอดีตเพื่อเป็นแนว
 ทางอันถูกต้องสำหรับอนาคต ซึ่งก็จะมาถึงคำถามที่ว่า
 นักประวัติศาสตร์จะหลีกเลี่ยงสิ่งที่เขาคิดและสร้างความ
 เป็นกลางโดยไม่คำนึงถึงยุคสมัย, ชนชั้นและโลกทัศน์
 ของตนได้หรือ ในเมื่อหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นค่านิยมเหล่านั้น
 ไม่ได้แล้ว นักประวัติศาสตร์มีหลักเกณฑ์อะไรที่จะใช้
 ความรู้สึกและค่านิยมของตนตัดสินพฤติกรรมของผู้อื่น
 ในอดีต ถึงแม้ว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์จะสามารถเป็น
 กรอบให้สร้างความเป็นจริงขึ้นได้บางส่วน แต่วิธีการ
 ทางประวัติศาสตร์ก็เป็นเพียงวิธีการเท่านั้น "คน" ที่จะ
 ใช้วิธีการเหล่านั้นจะสามารถตัดอคติและค่านิยมที่ปวงของ
 เขาได้ หรือว่าจะเป็นเพียงการใช้อภิสิทธิ์ในงานของเขา
 โดยอ้างว่า วิธีการประวัติศาสตร์ของเขาสามารถสร้าง
 ความเป็น "กลาง" ได้โดยมิต้องผูกพันกับสภาพสังคม
 และค่านิยมปัจจุบันของสังคม เหมือนกับเมื่อผู้เขียนเริ่ม
 เข้ามาเรียนวิชาประวัติศาสตร์ รุ่นพี่คนหนึ่งบอกกับผู้
 เขียนถึงคำพูดของโพล์แบร์ทว่า "ถ้าคุณอยากจะเป็นพระเจ้า
 ก็จงเป็นกวี" เป็นคำพูดที่ผิด เพราะถ้าโพล์แบร์ทมา
 เขียนประวัติศาสตร์ เขาจะต้องใช้คำพูดใหม่ว่า "ถ้าคุณ
 อยากเป็นพระเจ้า ก็จงเป็นนักประวัติศาสตร์" เพราะกวี
 ก็เขียนได้แค่กวี แต่นักประวัติศาสตร์จะสร้างโลกในอดีต
 ยิ่งไงก็ได้ตามที่ศนะและโลกทัศน์ของตน โดยน้อยเดี่ย
 กับการอ้างความเป็นกลางโดยมิต้องผูกพันกับปัจจุบันและ
 ความเป็นกลางซึ่งไม่ต้องรับผิดชอบกับความถกเถียง ใน
 ปัจจุบันก็สามารถสะท้อนให้เราเห็นอย่างน้อยที่สุดมนุษย์
 ก็มีคามอ่อนแอที่จะรับผิดชอบต่อสิ่งที่เขากระทำ

ถ้าหันกลับมามองที่ตัวนักประวัติศาสตร์ นิธิ เอียว-
 ศรีวงศ์ เป็นผลผลิตของความคิดใหม่ขงสังคมไทย ซึ่ง
 มาจากชนชั้นใหม่ที่ขยายตัวจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจของ

๒๐ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติ-
 ศาสตร์" อ้างแล้ว

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์* และการเข้ามาของอเมริกัน
 ในอินโดจีน เขาเริ่มต้นคิดโดยมองผ่านภาพความขัดแย้ง
 ของสังคมและเศรษฐกิจที่ก้าวไปข้างหน้า ในขณะที่
 สถาบันไม่สามารถปรับตัวให้ตามทันการเปลี่ยนแปลง
 เช่นเดียวกับ ประวัติศาสตร์ในสกุลดั่งราชานภาพ ซึ่ง
 ไม่สามารถตอบสนองกับการรับรู้สิ่งใหม่ๆ ของปัญญาชน
 ได้ทำให้นิธิเองเกิดคำถามกับการศึกษาประวัติศาสตร์ใน
 สกน และสร้างงานประวัติศาสตร์ที่สามารถอธิบาย
 อดีตให้ได้มากกว่า และตอบสนองกับความคิดของชน
 ชั้นใหม่ที่กำลังขยายตัว โดยทั่วไปประวัติศาสตร์ของนิธิ
 ก็มีได้มีความแตกต่างกับประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระ
 พระยาดำรงราชานุภาพในแง่ของที่มา และจุดมุ่งหมาย
 ของการเขียน สมเด็จพระยาดำรงฯ เขียนประวัติ-
 ศาสตร์ในช่วงที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับอิทธิพลตะวันตก
 และกำลังเร่งรีบสร้างรัฐชาติขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันก็
 จำเป็นจะต้องใช้ประวัติศาสตร์ดำรงความชอบธรรมของ
 ระบบการปกครองของเชื้อพระวงศ์ซึ่งตัวท่านสังกัดอยู่ นิธิ
 ก็เช่นเดียวกันเขาเขียนประวัติศาสตร์หรือมีปัญหากับประ-
 วัติศาสตร์ในสกนซึ่งไม่เพียงพออีกแล้ว กับการอธิบาย
 อดีตามความคิดของชนชั้นเกิดใหม่ในสังคม ทั้งยังไม่

รักษาผลประโยชน์ของชนชั้นกลางที่กำลังขยายตัวอย่าง
 มากอีกด้วย (หลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจ) ในแง่ในงาน
 ประวัติศาสตร์กับเอกสารโฆษณาชวนเชื่อก็ไม่แตกต่างกัน
 อย่างน้อยงานประวัติศาสตร์ของนิธิก็เป็นเอกสารที่แสดง
 ถึงความเข้าใจ, ความต้องการ, ความใฝ่ฝัน ซึ่งแสดงออก
 มาให้เห็นถึงความต้องการที่จะทำลายวิธีการทางประวัติ-
 ศาสตร์ของสกุลดั่งราชานภาพ เหมือนกับที่ครั้งหนึ่ง
 วอลแตร์กับเฮคเตอร์ใช้ประวัติศาสตร์เพื่อปฏิเสธพระเจ้า
 และอำนาจสมมติเทพของพระเจ้าหลุยส์ ในศตวรรษที่ ๑๘
 ในฝรั่งเศส วิชาประวัติศาสตร์เคยถูกใช้ในอดีต ปัจจุบัน
 ก็ถูกใช้ในทางเดียวกัน (เช่นเดียวกับวิชาอื่นๆ ซึ่งก็ถูกใช้
 เช่นกัน) เพียงแต่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเท่านั้น ซึ่ง
 ก็คือ ในยุคสมัยหนึ่งๆ จะใช้เพื่อจุดประสงค์อะไร, อย่าง
 ไร, และเพื่อใครเท่านั้น ความเป็นกลางในประวัติ-
 ศาสตร์ไม่มีและไม่เคยมี

ในประเด็นข้างต้น เราจะพบว่าประวัติศาสตร์
 ไม่สามารถเป็นกลางได้ และจะต้องเกี่ยวพันกับสังคมที่
 หล่อหลอมตัวของนักประวัติศาสตร์นั้นขึ้นมาด้วย ซึ่งก็มี
 ได้หมายความว่าสิ่งที่เหล่านั้นเป็นสิ่งที่ผิดหรือถูก เนื่องจาก
 เราไม่สามารถปฏิเสธสิ่งที่เหล่านั้นได้ และก็มีได้หมายความว่า
 วิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่ควรทอดทิ้ง แต่
 การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์นั้น จะต้องไม่ปฏิเสธถึง
 ยุคสมัยและค่านิยมในยุคสมัยนั้นด้วย เนื่องจากประวัติ-
 ศาสตร์มิใช่เรื่องของอดีตโดยเฉพาะ แต่เป็นเรื่องของ
 การโต้ตอบของเรื่องราว (ข้อมูล) ในอดีตกับตัวนัก
 ประวัติศาสตร์ และที่สำคัญก็เป็นการโต้ตอบของสังคม
 มิใช่ตัวบุคคล ประวัติศาสตร์จะช่วยให้เข้าใจปัจจุบันได้
 แต่ก็มีได้หมายความว่าเราจะมองปัจจุบัน โดยผ่านอดีต
 (เหมือนเช่นที่ นิธิ ต้องการสร้างภาพอดีตที่เป็นจริงขึ้นมา)
 เพราะอดีตผ่านไปแล้ว เรามองปัจจุบันโดยผ่านปัจจุบัน
 เท่านั้น ๒๔

เมื่อเราไม่สามารถที่จะปฏิเสธปัจจุบันได้ ปัญหา
 ที่ตามมาคือ แล้วนักประวัติศาสตร์จะอย่างไรกับวิชา
 ประวัติศาสตร์ปัจจุบัน จะใช้อย่างไร และเพื่อใคร ซึ่ง

* คุราละเชียดโน หัวข้อที่ ๑ และ “๖ ตูลา บทวิเคราะห์
 ความรุนแรง” อ้างแล้ว

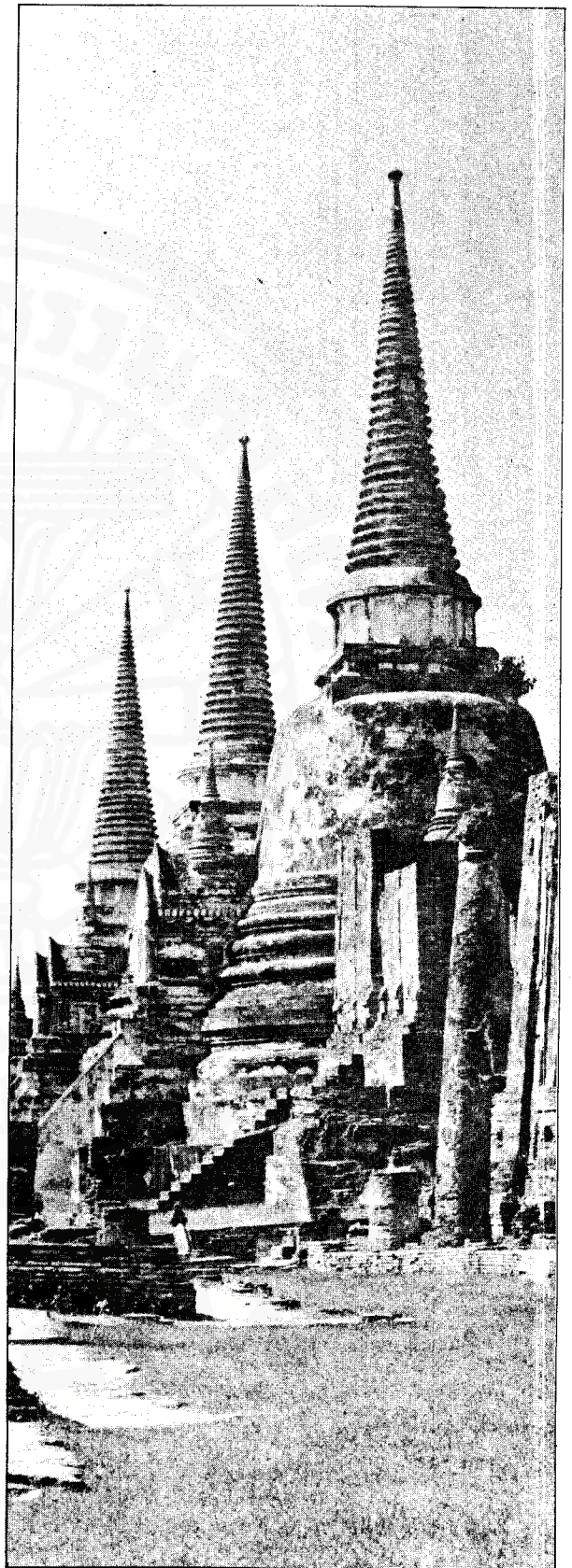
๒๔ ชาญวิทย์ เกษตรศรี, “ประวัติศาสตร์วิธี” ใน เพียงความ
 ทรงจำ หนังสือบั้งไฟ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๐)

ชาวนิวทีย์ เกษตรศิริ^{๒๕} ได้ให้คำตอบไว้แล้ว โดยเป็นคำตอบที่ค่อนข้างจะใช้ได้กับสถานการณ์ปัจจุบันพอสมควร คือ ประวัติศาสตร์จะต้องใช้เพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สิ่งที่ดีกว่า เพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะในสังคมด้อยพัฒนาอย่างสังคมไทย ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำตาสูง, ความไม่เป็นธรรม, และการไร้ซึ่งแม้กระทั่งสิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเองในสังคม คำเรียกร้องที่มีให้นำเอาประวัติศาสตร์ไปใช้ในสภาพสังคมเช่นนี้ดังตัวอย่างของการใช้ประวัติศาสตร์ในสกุลตำราวิชาการ น่าจะไม่ใช้สิ่งที่อยู่ในยุคสมัยปัจจุบัน ความพยายามหาความเป็น "กลาง" และความพยายามที่จะไม่ "ใช้" ไม่ว่าวิชาอะไรก็ตามในสังคมไทย และสังคมด้อยพัฒนาอื่น ๆ นั้น ก็เหมือนกับการนำเอารูปแบบของสถานที่หนึ่งไปครอบให้อีกสถานที่หนึ่ง เหมือนกับการหาคำตอบจากคำถาม เช่นศตวรรษที่ ๒๐ นั้นเป็นศตวรรษของปรากฏการณ์ใด? คำตอบออกมาก็คือ เราอยู่ในศตวรรษของเครื่องจักรกล, ของยุคอวกาศหรือของยุคสมองกล ซึ่งโดยนัยแล้วเป็นคำตอบของนักศึกษามหาวิทยาลัยคอร์เนลหรืออาจารย์ที่มีชื่อกันมากกว่าที่จะเป็นคำตอบของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือ อาจารย์จุฬาฯ เนื่องจากประเทศด้อยพัฒนาอย่างประเทศไทยนั้น มิได้มียานอวกาศหรือเครื่องจักรกลอะไรมาเลย แต่คำตอบสำหรับประเทศด้อยพัฒนาแล้ว ศตวรรษที่ ๒๐ หมายถึงการครอบงำของจักรพรรดินิยมแผนใหม่และความด้อยพัฒนาในทุกๆ ด้านต่างหาก (แต่เราคงจะพบว่านักศึกษาและอาจารย์ไทยจะตอบคำถามด้วยคำตอบแรกมากกว่า ซึ่งก็มาจากการครอบงำทางการศึกษาแบบตะวันตก) เพราะฉะนั้นโดยเนื้อแท้ของการศึกษา (อะไรก็ตาม) ควรจะทำหน้าที่ขจัดความอยุติธรรมในสังคมให้ลดน้อยถอยลงไปให้มากที่สุด และพยายามสร้างเสริมคนในสังคมไปสู่อุดมคติอันสูงส่งในขั้นปลายมากกว่าจะกลายเป็นเครื่องมือของสังคม เพื่อเสริมสร้างความอยุติธรรม ความเอาเปรียบเอารัดเอาเปรียบในสังคมใหม่มั่นคงยั่งยืน วิชาประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน

๒๕ เพิ่งอ้าง

ในเชิงอรรถที่ ๒๕ ผู้เขียนมิได้ตัดชื่อนามชาวนิวทีย์ที่ว่า "ประวัติศาสตร์โดยตัวของมันเองไม่มี ประวัติศาสตร์จะมีขึ้นเมื่อมีนักประวัติศาสตร์หยิบยกขึ้นมา"

นักประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกับบุคคลอื่นในสังคม คือ เขาจะต้องรู้ว่าสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังนั้นผู้ที่ใช้ประวัติศาสตร์หรือมองประวัติศาสตร์หยุดนิ่งก็จะกลายเป็นผู้ทลาล้าง ถูกกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงก้าวเลยไป (เหมือนกับผู้สืบทอดวิธีการประวัติศาสตร์แบบสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) แต่ผู้ที่สามารถใช้ประวัติศาสตร์ และมองประวัติศาสตร์ในรูปของการเปลี่ยนแปลงก็สามารถจะก้าวคู่ไปกับกาลเวลาและสามารถจะทำประโยชน์กับสังคมส่วนใหญ่ นักประวัติศาสตร์ที่จะก้าวพร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงได้ เขาจะต้องมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์และรับรู้ถึงภาระหน้าที่ในปัจจุบันของเขา ประวัติศาสตร์จะต้องลงมาใช้เพื่อคนส่วนใหญ่ มิใช่หลบอยู่ข้างทางขณะที่สังคมกำลัง

เคลื่อนตัวไปข้างหน้า โดยอ้างถึงความเป็น "กลาง" และความเป็นอิสระของนักประวัติศาสตร์ใน สังคมที่จะเสรี ขนาดไหนก็ตามถ้านักประวัติศาสตร์มิได้มีจิตสำนึกในบทบาทและหน้าที่ในสถานการณ์ปัจจุบันของเขา ก็จะสร้างงานประวัติศาสตร์ที่มั่วคุณภาพไม่ได้ แต่ความเข้าใจและจิตสำนึกในสังคมปัจจุบันเบื้องหน้าเขา แม้ในสังคมที่เผด็จการถึงที่สุด เขาก็จะสร้างงานที่มั่วคุณภาพได้ การนำประวัติศาสตร์ออกจากคนส่วนใหญ่ในสังคมก็เท่ากับประวัติศาสตร์กำลังปฏิเสธตัวเองจากความรับผิดชอบต่อสังคม สักวันหนึ่งนักเรียนประวัติศาสตร์ก็จะต้องพบกับ "นวนิยายที่มี พ.ศ. แต่น้อย" แทนที่ "นวนิยายที่มีแต่ พ.ศ." ในอดีต และก็จะทຸນทุรากับความโดดเดี่ยวของตนเองต่อไป

๒๖ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์วิรัช," เพิ่งอ้าง

บรรณานุกรม

๑. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (แปล), ประวัติศาสตร์คืออะไร, ๒๕๒๓.
๒. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์วิรัช" ใน เพียงความทรงจำ, หนังสือบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑.
๓. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บก.), ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย, สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖.
๔. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บก.), ปรัชญาประวัติศาสตร์, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๘.
๕. นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. รวมปาฐกถา, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, พระนคร, ๒๕๒๑.
๖. นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๓.
๗. นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์, การวิจัยสาขามนุษยศาสตร์สภาวิจัยแห่งชาติ ๒๕๒๓.
๘. นิธิ เอียวศรีวงศ์, "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตและอนาคต," รวมบทความประวัติศาสตร์, สมาคมประวัติศาสตร์, ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม, ๒๕๒๓.
๙. นิธิ เอียวศรีวงศ์, "โลกของนางนพมาศ," วรรณกรรมศาสตร์, บทที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กค.-กย. ๒๕๒๒.
๑๐. นิธิ เอียวศรีวงศ์ "สุนทรภู่ : มหากวีกระฎุมพี" เอกสาร

๑๑. เบนเนดิก แอนเดอร์สัน, "๖ ตุลา บทวิเคราะห์ความรุนแรง" ใน ภาวะใหม่, (หนังสือบัณฑิตธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.) ไม่ปรากฏผู้แปล
๑๒. พรเพ็ญ อันตรระกุล, "การเขียนประวัติศาสตร์ของชัยเรื่องศิลป์," เอกสารสัมมนาสมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๒๔.
๑๓. โรงเรียนในโลกที่สามเพื่อใคร, บทความ, อาจารย์สาร ฉบับที่ ๖.
๑๔. สมเกียรติ วันทะนะ, "การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย" (พฤษภาคม ๒๕๒๒)
๑๕. สังคมศาสตร์ปริทัศน์, บทที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ฉบับนิสิตนักศึกษา ๒๕๐๘)
๑๖. สังคมศาสตร์ปริทัศน์, บทที่ ๕ ฉบับที่ ๔ (มีนาคม-พฤษภาคม ๒๕๑๑)
๑๗. สังคมศาสตร์ปริทัศน์, บทที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน-พฤศจิกายน ๒๕๑๒)
๑๘. สังคมศาสตร์ปริทัศน์, บทที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (มีนาคม-พฤษภาคม ๒๕๑๓)
๑๙. สายชล วรรณรัตน์, "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย," วรรณกรรมศาสตร์ บทที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๒.
๒๐. สุชาติ สวัสดิ์ศรี, "คำประกาศแห่งความรู้สึกละใหม่," บทความ, สังคมศาสตร์ปริทัศน์ พิษณุเปศ, ๒๕๑๓, กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘.
๒๑. สุธี ประศาสน์เศรษฐ, "ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ," เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์, ๒ : ๒(๒๕๒๒).